

УДК 378.147:331.5

ЗАСТОСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ В ОСВІТІ ДОРΟΣЛОГО НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

І.В.Заюков, О.В.Кобилянський, А.В.Марченко

***Анотація.** У статті окреслені перспективи реалізації інноваційних методів навчання як важливого резерву підвищення рівня зайнятості дорослого населення в умовах демографічних змін; обґрунтована необхідність запровадження інноватики в освіту дорослого населення.*

***Ключові слова:** інновації, освіта, навчання, доросле населення, компетентність, модульне навчання.*

***Аннотация.** В статье определены перспективы реализации инновационных методов как важнейшего резерва повышения уровня занятости взрослого населения в условиях демографических изменений; обоснована необходимость внедрения инноватики в образовании взрослого населения.*

***Ключевые слова:** инновации, образование, обучение, взрослое население, компетентность, модульное обучение.*

***Annotation.** In the article the prospects of activation of innovative methods are certain as major reserve of increase of level of employment of adult population in the conditions of demographic changes; the necessity of introduction of innovative methods of educating of adult population is reasonable.*

***Key words:** innovations, education, educating, adult population, competence, module educating.*

Постановка проблеми. Останніми роками в економічно розвинених країнах кількість дорослих, що навчаються, перевищила кількість учнів у закладах шкільної освіти. Головними причинами стали

негативні демографічні тенденції, зростання обсягів інформації, вдосконалення технічних пристроїв з її передачі та перетворення. Знать, яких набувають випускники шкіл, а у подальшому – вищих навчальних закладів, вже недостатньо для ефективної, повноцінної професійної діяльності протягом життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки через проведення в Україні неефективних соціально-економічних реформ значна частина дорослого населення втратила відчуття стабільності, віри у власні сили й можливості, що забезпечує безпеку життєдіяльності. Вагомим фактором покращення ситуації на ринку праці, на думку багатьох закордонних і вітчизняних учених, може стати реалізація концепції навчання дорослого населення, що дозволить адекватно реагувати на потреби ринку праці [3]. За таких умов формування професійної компетентності розглядається як важливий резерв розвитку кваліфікованої робочої сили упродовж усього періоду зайнятості.

Суттєве значення для теми дослідження мають роботи представників наукової школи людського розвитку, у тому числі в аспекті еволюції освітньої складової (І.Бондар, Д.Дмитренко, М.Згуровський, І.Зязюн, В.Кремень, Н.Левчук, Е.Лібанова, Л.Лук'янова, Н.Ничкало, О.Огієнко, О.Пехота, С.Сисосва, Л.Сігасва та інші вчені).

Мета статті. Окреслити особливості застосування інноваційних методів професійного навчання, у тому числі дорослого населення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Становлення концепції освіти дорослих відбувається під впливом культурних, демографічних та соціально-економічних чинників. Важливість даної проблеми демонструють показники рівня стурбованості урядів країн світу розв'язанням проблеми старіння населення. Але, якщо 2011 року в європейських країнах рівень старіння досягнув 80%, то в Україні він становить 21%, а в Росії – 18% [6]. У 2002 році в Мадриді була проведена Друга Всесвітня асамблея з питань старіння населення та складений міжнародний план дій по зменшенню його негативного впливу на суспільство. Країни-учасники взяли на себе зобов'язання забезпечити ринкам робочої сили можливість реагувати на економічні й соціальні наслідки старіння населення; сприяти неперервному навчанню та адаптувати систему освіти до змін соціально-економічних і демографічних умов.

Крім того, на конференції на рівні міністрів ЄС з проблем старіння населення «Створення суспільства для всіх вікових категорій: забезпечення якості життя й активного довголіття», яка відбулася в 2012 році у Відні, були розроблені заходи з реалізації Мадридського плану дій на період 2013–2017 років: стимулювання більш тривалого трудового життя і підтримання працездатності дорослого населення; стимулювання участі, недискримінації і соціальної інтеграції літніх осіб та інші. Сучасна освіта дорослих у країнах ЄС розвивається в таких напрямках: професійна орієнтація в період безробіття для подолання прогалів у трудовому стажі, зокрема, під час переходу зі школи на роботу; допрофесійна і професійна кваліфікація з залученням центрів зайнятості; професійна освіта та підвищення кваліфікації жінок, зокрема, для повернення на роботу після декретної відпустки; підвищення кваліфікації персоналу, зокрема, освітні курси з інформаційних технологій, навчання управлінським навичкам.

Для переважної більшості дорослого населення професія та робота є способом забезпечення життя, а професійні компетенції мають визначальне значення в особистісному розвитку та соціальній активності особи. Формування професійної компетентності неможливе без реалізації ефективної освітньої політики. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України № 1008 «Про затвердження Програми сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року» від 15 жовтня 2012 року для вирішення проблем зайнятості передбачено розроблення та запровадження методик професійного навчання дорослого населення, сприяння запровадженню новітніх програм, технологій і засобів професійного навчання, підвищення кваліфікації викладачів, які організовують та здійснюють це навчання.

В Україні кількість безробітного населення у віці 15–70 років становила на початку 2013 року – 1657,2 тис. осіб, що на 37,6 % менше рівня 2000 року, а потреба в робочій силі склала 68,2 тис. осіб [5]. Отже, на одне робоче місце претендувало 24 безробітних особи. Негативні демографічні тенденції будуть зберігатися в Україні впродовж наступних 50 років [4]. За прогнозом учених Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М.В.Птухи НАН України, за майбутні 20 років очікується скорочення чисельності населення країни на 3,1 млн. осіб, а населення віком 20–59 років на 4,4 млн. осіб (рис. 1). При цьому позитивною тенденцією є зростання середньої очікуваної тривалості життя в Україні. За статистичними даними, у 2012 році, порівняно з 1991 роком вона зросла на 1,85 року (для обох статей), а до 2050 року зросте на 6,2 року та буде становити 75,5 років.

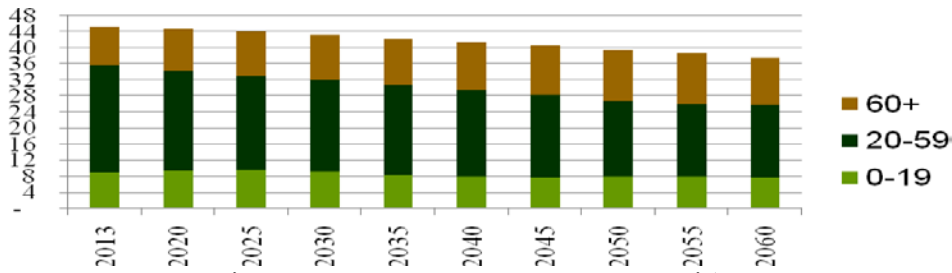

Рис. 1. Прогноз чисельності й складу населення України, млн. осіб

Компетентність повинна стати пріоритетним поняттям у навчальному процесі, а досвід Франції, Німеччини, Великобританії і, особливо, Ірландії, має бути покладений в основу реформування системи освіти України. Розвиток нашої системи освіти загалом та освіти дорослого населення зокрема, гальмується відсутністю єдиної національної рамки кваліфікацій (НРК) у термінах результатів навчання, що дозволяє несуперечливо вимірювати, зіставляти та співвідносити усі досягнення у галузі навчання. Відсутність НРК призводить до невідповідності між ринком праці та ринком освітніх послуг.

Доведено, що дорослі люди не можуть ефективно навчатися на основі тих методів, способів і прийомів навчання, які застосовуються у навчанні дітей і підлітків. Але саме в дитячому віці починається залучення людини до процесу навчання й орієнтація його на майбутнє постійне навчання. Проблема освіти дорослих загострюється тенденціями щодо зменшення кількості учнівського контингенту й закриття загальноосвітніх шкіл. Кількість учнів перших класів загальноосвітніх шкіл в Україні почала збільшуватися з 2009 року (рис. 2), але кількість учнів перших класів, які навчаються на базі дошкільних навчальних закладів, зменшилась з 116 тис. осіб в 2001 році до 14,8 тис. осіб або в 7,8 рази [7].

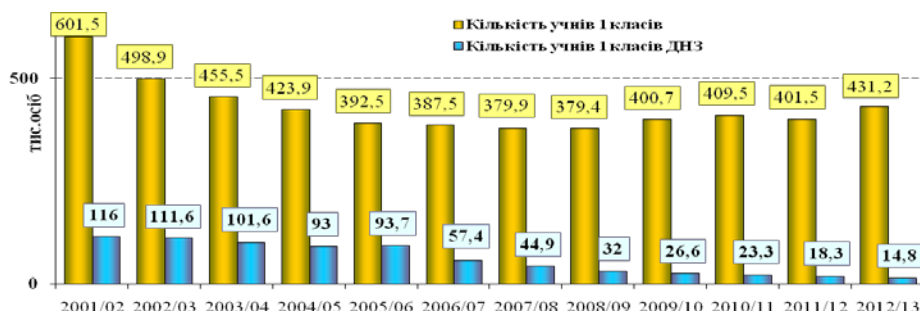

Рис. 2. Динаміка кількості учнів 1 класів, які навчаються на базі дошкільних навчальних закладів

Ситуація також погіршується на фоні скорочення загальноосвітніх закладів (рис. 3). У 2007–2013 роках було скорочено 1618 денних загальноосвітніх навчальних закладів: у містах – 236, у сільській місцевості – 1382 [7]. Необхідно зазначити, що відповідно до ст. 14 Закону України «Про загальну середню освіту», у загальноосвітніх навчальних закладах, розташованих у селах, селищах, кількість учнів у класах повинна становити не менше п'яти осіб. При меншій кількості учнів у класі школа закривається, а заняття проводяться за індивідуальною формою навчання (рис. 4).

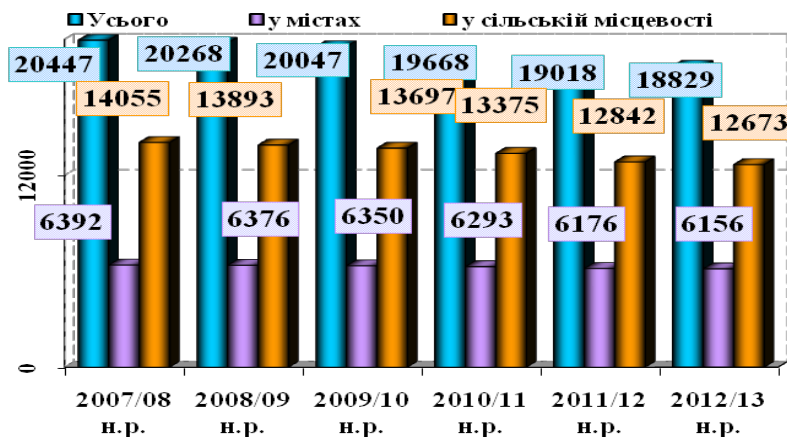

Рис. 3. Динаміка мережі денних загальноосвітніх навчальних закладів системи МОН України.

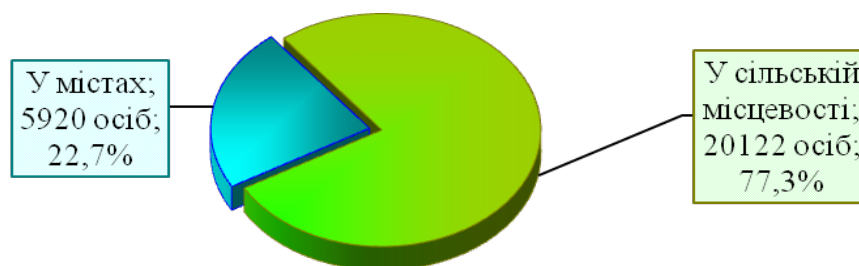

Рис. 4. Охоплення учнів початкових класів індивідуальною формою навчання у 2012/2013 навчальному році

Завдяки низькій наповнюваності класів денних загальноосвітніх навчальних закладів системи МОН (в 2013 році – 18,3 осіб: в сільській місцевості – 12,3, у містах – 23,6), найбільша питома вага учнів початкових класів, охоплених індивідуальною формою навчання, зафіксована в сільській місцевості – 77,3 % [7]. Кількість учнів початкових класів, які були охоплені індивідуальною формою навчання, становила 26042 особи (1,6% від загальної кількості учнів початкових класів).

Тому навчанню дорослих відводиться важлива роль у прогнозах соціально-економічного розвитку як України, так і світу. Актуальність цього питання викликана необхідністю навчання персоналу підприємств, установ, організацій, зокрема безпосередньо на виробництві, а також потребою професійної підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації безробітних. У процесі навчання дорослих враховують такі специфічні риси цієї категорії осіб: наявність життєвого та виробничого досвіду, що може мати як позитивне, так і негативне значення (окремі професійні стереотипи іноді заважають оволодінню новими професійними навичками); особисту оцінку будь-яких знань та їх значення відповідно до власного розуміння, досвіду, мотивів; усвідомлення мети та відповідальності за результати навчання; активне ставлення до навчання, що вимагає від педагогічних працівників застосування відповідних форм і методів навчання; частково втрачені навички пізнавальної діяльності, у зв'язку з чим навчання за «шкільною» системою більшість дорослих не сприймає психологічно.

Результати психолого-педагогічних досліджень засвідчили, що в професійній діяльності особливе місце має мотивація, система пізнавальних потреб, ставлення до отримуваної інформації [2]. Навчання дорослих буде ефективним за умови, що воно: зорієнтоване на розв'язання конкретних виробничих проблем; базується на життєвому досвіді слухачів, із максимальним його використанням; спрямоване не на формальну передачу знань, а на розвиток активності учасників у їх здобуванні; здійснюється у неформальній, демократичній атмосфері взаємодії, взаєморозуміння та взаємоповаги, тобто до кожного зі слухачів педагогічний працівник ставиться як до колеги. Традиційні форми навчання, зокрема лекція, яка залишається найпоширенішою формою проведення занять, вже не відповідають зазначеним вимогам.

Одним із напрямків, які сприяли розвитку системи освіти дорослих стала розроблена ООН в 1976 році, на основі узагальненого світового досвіду підготовки кадрів, модульна система професійного навчання, яка є основою уніфікації і гармонізації національних систем професійного навчання, що позитивно впливає на вільне переміщення робочої сили, а також забезпечує реалізацію прав працівника на отримання роботи у відповідності з отриманою ним кваліфікацією. Якщо рівень економічно активного населення в 2013 році становив 64,6 %, то серед осіб у віці 60–70 років – 24 % [4]. Тому освіта дорослих, а особливо осіб третього віку, має розглядатись як пріоритетний напрямок у соціально-економічній та освітній політиці.

В економічно розвинутих країнах кожен робітник за життя декілька разів кардинально змінює свою професію. Адаже високі темпи розвитку економіки та пов'язані з ними зміни характеру праці диктують потребу в скороченні тривалості роботи працівника на одному місці. Зміни умов праці вимагають застосування гнучких інноваційних технологій навчання, тому що фахові знання і навички, отримані в навчальних професійних закладах, через декілька років застарівають і стають недостатніми. Відомо концептуальна схема професійної діяльності «навчання – робота – пенсія» в умовах ринкової економіки трансформується в нову концепцію «навчання – (робота + навчання) – (пенсія + навчання)». Складові «робота + навчання» та «пенсія + навчання» потребують організації безперервного навчання працівників протягом життя.

Модульна технологія професійного навчання здатна певною мірою вирішити значну частину проблем, які стоять сьогодні перед ринком освітніх послуг і ринком праці. Концепція модульного навчання на основі методики «Модулі трудових навичок» (МТН) була розроблена міжнародними та

російськими спеціалістами і почала впроваджуватись в Російській Федерації в 1994 році з метою задоволення потреб ринку праці в гнучкому, ефективному й індивідуальному навчанні, що з успіхом застосовується в країнах Європи, Азії і в Сполучених Штатах Америки.

Упровадження модульної технології у професійне навчання безробітних було розпочато з 1997 року в Білорусі та Україні в рамках Проекту Міжнародної організації праці (МОП). Існуючий досвід упровадження цієї системи навчання підтверджує, що модульний підхід найкраще забезпечує безперервне навчання – одну з головних потреб сьогодення. Перевагами модульної технології професійного навчання є можливість скорочення терміну навчання при його високій якості, забезпечення індивідуальної підготовки кадрів безпосередньо на виробництві, орієнтація на кінцевий результат навчання, можливість ротаційного формування складу навчальних груп, врахування раніше набутих слухачами знань та трудових навичок, створення передумов для формування відповідного рівня компетентності; високий рівень адаптованості до потреб роботодавців тощо. За результатами впровадження модульної системи навчання на основі МТН у Росії, Білорусі, Україні та інших країнах, можна дійти висновку, що при впровадженні цієї системи терміни навчання, в порівнянні з традиційною, скорочуються приблизно в 2–2,5 рази, витрати на навчання – в 2 рази [1].

Найбільш доцільно застосовувати модульне професійне навчання для: підготовки, перепідготовки й підвищення кваліфікації економічно активного населення, також і незайнятого; підготовки підприємців з метою сприяння розвитку малого бізнесу, підприємництва і самозайнятості; незахищених верств населення (жінки, молодь, військовослужбовці, звільнені в запас, інваліди); підготовки кадрів на виробництві; навчанню літніх осіб (основам медицини й здорового способу життя; користування комп'ютером і сучасною побутовою технікою тощо).

Висновки. Загострення демографічної кризи, скорочення кількості учнів, низька наповнюваність класів учнями, особливо в сільській місцевості, скорочення кількості навчальних закладів загальноосвітніх шкіл створює реальну загрозу не тільки ринку праці, а й національній безпеці країни. У зв'язку з тим, що за рахунок кількісних факторів ситуацію в сфері зайнятості покращити неможливо, пріоритетом в сучасній державній соціально-економічній політиці повинно стати застосування інноваційних методів навчання на всіх етапах освітнього процесу, починаючи з дошкільної освіти та закінчуючи освітою дорослого населення.

Базуючись на здобутках світового й вітчизняного досвіду освіти дорослих, запропоновано використання модульного навчання економічно активного населення на основі МТН, яке ґрунтується на принципах компетентності. Реалізація концепції безперервного навчання дозволить підвищити якість всієї системи освіти країни, людського капіталу та стати передумовою зростання рівня зайнятості країни, збалансованості ринку праці й ринку освітніх послуг.

Література

1. Звіт із капіталізації досвіду роботи Проекту Уряду України, ПРООН та МОП «Впровадження гнучких програм професійного навчання для безробітних» в Україні. – К, 2005. – С. 11.
2. Кобилянський О. В. Теоретико-методичні основи навчання безпеки життєдіяльності студентів економічних спеціальностей у вищих навчальних закладах : монографія / О. В. Кобилянський. – Вінниця : ВНТУ, 2012. – 590 с.
3. Кремень В. Біла книга національної освіти України / В. Кремень. – К. : Акад. пед. наук України, 2009. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
4. Лібанова Е. Демографічні зрушення в контексті соціального розвитку. – Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/conference.html>.
5. Офіційний сайт Державної служби статистики України. Ринок праці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
6. Сидоренко А. Старение в Европе: региональные особенности [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.idss.org.ua/conference.html>.
7. Статистичні дані Міністерства освіти і науки України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua>.